



BİRLİĞİN, BERABERLİĞİN, HUZURUN AŞI AŞURE

Ashura, The Food Of Unity, Togetherness And Peace

Doç. Dr. Sibel TURHAN TUNA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Muğla/Türkiye

ORCID ID 0000-0003-3916-5307

Cite As: Turhan Tuna, S. (2021). "Birliğin, Beraberliğin, Huzurun Aşı Aşure", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(51): 2581s-2587

ÖZET

Bugün Anadolu'da, hem Sünnilerce hem de Alevî-Bektaşî inancına mensup kimselerce yapılan aşure, bağlandığı tarihî arka planı, yapılaş amacı, aşure günün öncesi, yapılaş aşaması ve sonrasında uygulanan bir takım pratikler ve inanmalarla farklılıklar arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı ise, bolluğa berekete duyulan şükran niyetine ailece yenen, komşulara iyi dileklerle, dualarla dağıtılan aşurenin Türk kültürünün özünde var olan "Yaratan ve insan sevgisi"ni ve bu bağlamda "özde birliği" ortaya koyduğunu vurgulamaktır. Çalışmanın deseni temel nitel araştırma olup yöntem olarak sahada derleme çalışması/görüşme ve katılımcı gözlem seçilmiştir. Örneklem için onamları alınmış gönüllü on kaynak şahısla yüz yüze görüşme yapılmış, kaynak şahıslar numara ile şifrelenilerek çalışma sonunda sunulmuştur. Ayrıca doküman analiziyle de nitel desen desteklenmiştir. Derleme verileri ise, yorumsamacı nitel desene uygun bir şekilde betimsel analiz ile ele alınmıştır. Çalışma sonunda, Türk halkının "Kerbela Trajedisi ve Nuh'un Gemisi" gibi konularda ortak kültürel bellekte birleştiği, hafızadaki bilgiyi Yaratan ve insan sevgisiyle sözlü gelenek-kültürel miras yoluyla aktardığı gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aşure, sözlü gelenek, inanç, kültürel miras

ABSTRACT

Today in Anatolia, ashura is made by both Sunnis and people of the Alevi-Bektashi faith differs in terms of its historical background, the purpose of making it, and some practices and beliefs applied before, during and after the day of Ashura. The aim of this study is to emphasize that ashura, which is eaten as a family with the intention of gratitude for abundance and blessings, and distributed to neighbors with good wishes and prayers, reveals the "love of God and human being" inherent in Turkish culture and, in this context, "unity in essence". The pattern of the study is basic qualitative research. In the study, compilation study/interview and participant observation were chosen as the method. Face-to-face interviews were conducted with ten volunteer resource persons whose consent was taken for the sample. The source persons were presented at the end of the study by ciphering them only with numbers. In addition, the qualitative design was supported by document analysis. The compilation data, on the other hand, were handled with descriptive analysis in accordance with the hermeneutic qualitative design. As a result of the study, it was seen that the Turkish people were united in a common cultural memory on issues such as the "Karbala tragedy and Noah's Ark". In addition, it is observed that the knowledge in memory is transmitted through oral tradition and cultural heritage with the love of God and human beings.

Key words: Ashura, oral tradition, belief, cultural heritage

1. GİRİŞ

Hicri takvime göre, Muharrem ayı ilk ay olup bu ayın onuncu günü halk arasında aşure günü olarak bilinir, bugünün kutsallığına inanılır. Müslümanlar, bu günlerde oruç tutup geneli taneli, protein değerince yüksek baklagillerden oluşan besleyici bir tatlı hazırlarlar. Komşularıyla paylaşırlar. Bu tatlıya aşure denir, Muğla'da "huzur aşı" da denilmektedir. Kıtlıktan bolluğa, berekete ermenin, şükranın huzurun aşı olan aşure, Anadolu'da yapılaş amacı, dönemi gibi konularda temelde ayrıışsa da özde millet olma bilinci ile birlik ve beraberliğin, kardeşliğin huzurun aşı olarak ortak bir ad ile sembolleşmiştir. Literatürde, insanlık tarihinde aşure gününün kutsallığı ile ilgili birçok bilgi mevcut olup güncel çalışmalardan birinde bu bilgiler şu şekilde aktarılmaktadır:

"Sümerlerde ortaya çıktığı düşünülen, Yahudilere günahlarından kurtulmayı salık veren, İslam öncesi Arap yarımadasında Yahudiliğin etkisiyle şekillenen ve Kerbelâ hadisesiyle siyasi bir görünüm kazanıp özellikle Şiilerin yaşadığı coğrafyalarda matem sembolü olarak algılanan aşure günü, asırlar boyunca Osmanlı kültür dünyasında da güncelliğini korumuştur. Aşurenin Osmanlı sosyal hayatında önemli bir yer edindiği, saray, tekke ve aristokrat sınıf öncülüğünde bu geleneğin istikrarlı bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Böylelikle aşure geleneği, dayandığı farklı temellere rağmen toplumun her kesimi tarafından Hz. Muhammet ve ehl-i beyt sevgisiyle şekillenen bir görünüm sergilemiştir." (Polat 2019: 471).

Benzer şekilde, İslâmî literatürde de aşure gününün kutsallığı ile ilgili birçok bilgi mevcuttur. Bunlardan birisi de Gazali'nin Kalplerin Keşfi (2014) adlı eserinin "Aşurenin Faziletleri" adlı bölümünde anlatılmaktadır.

"Aşure günü Hz. Adem'in tevbesi kabul edildi, Hz. Adem bugün yaratıldı ve cennete girişi de bugüne rastlar. Arş, kürsi, gökler, yeryüzü, güneş, ay, yıldızlar ve cennet bugün yaratıldı. Hz. İbrahim bugün yaratıldı, yine bugün

ateşten yanmaksızın kurtuldu. Bugün, Hz. Musa ve yanındaki müminler, suda boğulmaktan kurtulurken firavun ve adamları boğuldu. Hz. İsa, bugün doğdu ve yine aynı gün göğe çıkarıldı. Yine aşure günü, Hz. İdris göğe çıkarıldı. Hz. Nuh'un gemisi bugün Cudi dağı tepesinde karaya oturtuldu. Hz. Süleyman'a muhteşem saltanat bugün verildi. Hz. Yunus, balığın karnından bugün çıkarıldı. Hz. Yakub'un bugün gözleri yeniden açıldı. Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarılması bugüne rastlar. Hz. Eyyub, tutulduğu hastalıktan bugün kurtuldu. Yeryüzüne ilk yağmurun düşmesi de bugüne rastlar.”

İslam dünyasında aşure günü, Nuh peygamberin sünneti olarak kabul görmüştür. Nuh'un gemisinin büyük tufan bitip sular çekilince Cudi Dağı'na oturduğu, kurtulanların gemide artan erzakla “Selamet Çorbası” ya da aşure pişirdikleri, aşurenin de bu anlatının uzantısı olarak her sene şükür amaçlı yapıldığı bilinmektedir. Alevî-Bektaşî inancında ise Muharrem orucu ve aşure, şükürün yanında bir matem geleneğidir. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin ve beraberindekiler, Kerbela'da Muharrem ayının onuncu cuma günü şehit edilmiş, bu zamandan sonra aşure, Hz. Hüseyin ve onunla beraber şehit olanların ruhu için pişirilir ve dağıtılır olmuştur (Dilek 2010: 270).

Yukarıda verilen kısa tarihçe bilgisi, aşure gününün Sümerlerden bu yana evrensel oluşunu, kültür tarihi bağlamında önemini gözler önüne sermektedir. Bu konu, aynı zamanda Folklorun/ Halk Biliminin “gelene”, “kültürel miras”, “halkın kültürel ortak belleği” kavramlarına da bizi götürmektedir. Nitekim aşure, aş ya da tatlı isminden çok daha ötede kadim bir geleneğin bugüne uzantısıdır. Nitekim Türk Dünyasında Türkler, kendi kültürel dokusu içinde, toplumsal aidiyet duygusuyla kültürel belleklerinde bu geleneği bugünlere taşımıştır. (1) Özlü'nün (2014: 210) literatürden aktardığı bilgilere göre, kelime Osmanlı belgelerinde genelde “âşûrâ” olarak yer alır. Arapça on sayısı olan “aşere” sayısından alınma bir kelimedir. Muharrem ayının onuncu gününe işaret etmektedir. Kelime ayrıca İbranice “asur” kelimesiyle ilgilidir, Aramicede ayın anlamı da taşımaktadır. Bugün ise, Anadolu'da halk arasında kelime genelde “aşure” şeklinde kullanılmaktadır. İslâm Ansiklopedisi “Aşûrâ” maddesinde (<https://islamansiklopedisi.org.tr/asura>) bu kelime “Çeşitli din ve mezheplerin önem verdiği, muharremin onuncu günü.” şeklinde verilmektedir. Ayrıca kelime “Aşûre, Farsça ‘aşûrden-karıştırmak’ sözcüğünden gelen ‘karıştırılmış’ anlamında bir kelimedir. (KŞ12). Buna ek olarak, Osmanlıca - Türkçe Lügatta (Devellioğlu 1990: 61) “âşur, âşûrâ Muharrem'in onuncu günü pişirilen buğday tatlısı” olarak yer almaktadır.

Bugün Anadolu'da, hem Sünnilerce hem de Alevî-Bektaşî inancına mensup kimselerce yapılan aşure, bağlandığı tarihî arka planı, yapılış amacı, aşure gününün öncesi, yapılış aşaması ve sonrasında uygulanan bir takım pratikler ve inanmalarla farklılıklar arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı da, bolluğa berekete duyulan şükran niyetine ailece yenen, komşulara iyi dileklerle, dualarla dağıtılan aşurenin Türk kültürünün özünde var olan “Yaradan ve insan sevgisi”ni ve bu bağlamda “özde birliği” ortaya koyduğunu vurgulamaktır. Çalışmanın deseni temel nitel araştırma olup yöntem olarak sahada derleme çalışması/görüşme ve katılımcı gözlem seçilmiştir. Ayrıca doküman analiziyle de nitel desen desteklenmiştir. Örneklem için 12 kaynak şahısla yüz yüze görüşme yapılmış, kaynak şahıslar sadece numara ile şifrelenilerek çalışma sonunda sunulmuştur. Çalışma için rastgele (random) örneklem tercih edilmiş olup 12 kaynak şahsın 6'sı Alevî-Bektaşî inancına mensup iken diğer 6'sı da Sünnî inanca mensuptur. Sünnî kaynak şahısların 4'ü Muğla; diğer 2'si Hatay-Samandağ ikâmetli iken Alevî-Bektaşî inanca mensup kaynak şahıslardan 4 tanesi Muğla; diğer 2'si ise yine Hatay – Samandağ ikâmetlidir. Çalışma verilerinde mukayeseli yorum yapabilmek adına Muğla ili dışında Alevî-Bektaşî inancına mensup kimselerin nüfus olarak yoğun yer aldığı bölgelerden biri olan Hatay'ın Samandağ ilçesi tercih edilmiştir. Muğla'da da benzer şekilde Fethiye ilçesi örneklem bölgesi olarak tercih edilmiştir. Kaynak şahıs olarak kültürel aktarımın daha verimli olacağı düşünüldüğü 40 yaş ve üzeri kimseler tercih edilmiş olup cinsiyet aranmamıştır. Doğum tarihleri itibari ile kaynak şahısların en yaşlısı 1932, en genci ise 1977 doğumludur. Çalışma için onamları alınmış gönüllü kaynak şahıslar ile görüşmeler 2016-2021 tarihleri arasında gerçekleşmiş olup görüşme kayıtları kişisel arşivde korunmaktadır. Buradan hareketle derleme verileri ise, yorumsamacı nitel desene uygun bir şekilde betimsel analiz ile ele alınmıştır. Sharan B. Merriam (2009: 22), tüm nitel araştırmaların yorumsamacı olduğunu ve bu yüzden yorumsamacı çalışmaları “temel nitel araştırma” olarak tanımlanması gerektiğini vurgular. Temel nitel araştırmaları yöneten araştırmacı, insanların yaşamlarını nasıl yorumladığı, dünyalarını nasıl inşa ettikleri, deneyimlerine ne anlam kattıkları ile ilgilenir. Bütün amaç insanların hayatlarını ve deneyimlerini nasıl kavradığını anlamaktır. Bir durumu dikkatli bir şekilde bulgularıyla ortaya koyup açıklamak, okuyucuya ilişkilendirilmiş, yorumlanmış bir biçimde sunabilmek için araştırmacının yönteminde betimsel analiz kullanılmış olup betimsel analiz, olgu ve olaylar hakkında özet bilgi elde edebilmek için sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Büyüköztürk vd. 2012: 85).

2. SÖZLÜ GELENEKTE AŞURE

Bu bölümde, Muğla ve Hatay bölgesinden sahada derleme/ görüşme yöntemi ile elde edilen veriler, derleme sorularından hareketle birbirleri ile ilişkilendirilerek ele alınacaktır. [Kaynak şahıslardan ilk 6 kişi Alevî-Bektaşî inancına mensup iken kaynak şahıslar (KŞ) 7, 8, 9, 10, 11 ve 12 Sünnî inanca mensuptur.]

Aşure Hangi Ayda, Hangi Gün Ya Da Günler Arasında Yapılır?

Bu soruya Alevî-Bektaşî inancına mensup kaynak şahıslar ile Sünnî inanca ait kaynak şahıslar farklı yanıtlar sunmuşlardır. Buna göre, KŞ1'in yanıtı "Kurban bayramının 1. gününden itibaren 20. günde oruç başlar. 11 buçuk gün oruç sürer. O gün, öğlen bir aşure ile oruç açılır. Alevîliğe inanmışlar bu şekilde yaparlar." şeklinde olurken KŞ2 ve 3 "Kurban bayramının 1. gününden itibaren 20. günde oruç başlar. 12 gün oruç sürer. 12. gün aşure günü olup aşure ile oruç açılır." şeklinde soruyu yanıtlar. KŞ4, "Muharrem'in 12. günü kurban kesen aşure tatlısı yapar." derken KŞ5, 7, 8. "Muharrem ayının ilk 10. gününde yapılır" yanıtını verirler. Devamında KŞ7, "Kurban Bayramının hemen ardından, kurbanın kabulü için / hayrı için yapılır. Kurbanın tatlısı da denir." şeklinde soruyu yanıtlar. Diğer taraftan, KŞ6, 9, 10 ve 11'den "Aşure ayında yapılır" şeklinde yanıtlar alınır.

Yanıtlarda da görüldüğü üzere hem Alevî-Bektaşî inancına mensup kaynak şahıslarda hem de Sünnî kesimde Kurban Bayramından sonra aşurenin yapılır olması bilgisi ortaktır. Diğer taraftan tarih konusu bilgileri ise, aynı itikata mensup kaynak kişilerce de örtüşmediği gözlenmiştir.

Aşure İlk Ne Zaman Yapılmış? Kim ya da Kimler Bunu Ortaya Koymuş?

Bu soruyu, görüşmeye katılan kaynak şahıslardan 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10,11,12 yanıtlamıştır. Buna göre, KŞ1, "Alevîler Kerbelâ olayından hemen sonra başlamışlar aşureyi yapmaya." şeklinde soruyu yanıtlarken KŞ2 ve KŞ3'ün soruya ortak yanıtları "İmam Hüseyin'in yası için yapılmıştır." şeklinde olur ve KŞ 3 konuyla ilgili şu bilgileri aktarır: "12 gün boyunca bu yas tutulur, İmam Hüseyin'in yası olarak kabul edilir, matem tutulur. İmam Hüseyin şehit olduğundan bugüne aşure yapılagelir. Hz. Ali'miz çok fakirmiş. İmam Hüseyin çocukken kaybolup da bulunduğu konu komşu, anne evine gelir. Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma anamız ocağa bir kazan su koyar. Komşulardan biri buğday, biri şeker, biri nohut getirir. Böylelikle aşure pişmiş. Hz. Hüseyin'in bulunmasına sevindikleri için aşure pişirip konu komşuya ikram etmişler. Böylece aşure ortaya çıkmış. 12. gün onun yası için aşure yapılır, ikram edilir, aşure geleneği devam eder. KŞ4 ise, "Hz. Hüseyin ve eşinin ölüm yıl dönümü için, hayır - anma için aşure tatlısı yapılır. Konu komşuya tattırılır. Hz. Hüseyin'i anmak için yapılır. Tarih olarak da Hz. Nuh'un gemisi zamanından kalmaz." şeklinde soruyu yanıtlar. KŞ7, "Hz. Nuh'un gemisi karaya oturunca herkes aç kalmış, ceplerinden, çıkınlarından çıkan ne varsa ortaya koymuşlar, birleştirip tatlı aş yapmışlar." şeklinde soruyu yanıtlarken KŞ8, "Kerbelâ olayında büyüklerimiz bir gemide kalmışlar. Hz. Havva, Fatıma anne gibi büyüklerimiz buradan kurtulursak şükür orucu tutalım demişler. Gemi kurtulmuş. Ceplerine ne varsa ortaya koymuşlar. Bunlardan bir çorba pişirmişler adına da huzur çorbası vermişler. Sonra da içinde en az 7 çeşit yiyecek olsun denilmiş." ifadelerine yer verir. KŞ9, 10, 11, 12 ise "Nuh Peygamber zamanında yapılmıştır." şeklinde soruyu yanıtlarlar.

Tüm bu yanıtlar, aşure konusunun sözlü geleneğe, itikata göre örneğin "yas konusu" bağlamında değişimler gösterse de sözlü kültürel bellekte ortak bir paydada aktarılmakta olduğuna işaret eder. Nitekim birbirlerini hiç tanımayan ve coğrafi olarak da birbirlerine uzak olan KŞ4, 8, 9 ve 10'nun [KŞ4 Muğla-Fethiye/ KŞ8 Muğla-Menteşe/ KŞ9, 10 Hatay-Samandağ] hafızalarından aktarımını olduğu gibi yansıttığı yanıtları buna birer delildir. "Kerbelâ olayı ve Nuh'un gemisi" anlatısı ortak kültürel bellekte saygıyla korunmakta, gelecek nesillere aktarılmaktadır. Tüm bunlara ilaveten, Muğla-Menteşe'de aşureye huzur aşısı/çorbası da denildiğini KŞ8'i ve Muğla-Menteşe'de ikamet etme sebebiyle kendi bilgilerimizi de kaynak göstererek belirtmekte yarar vardır.

Aşure En Az Kaç Yiyecek Ve Nasıl Hazırlanır? Malzemesinde Kutsal Kabul Ettiğiniz Yiyecekler Var Mıdır?

Bu soruyu saha görüşmesindeki tüm kaynak şahıslar yanıtlamış olup ifadeleri şu şekildedir: KŞ1, "12 çeşit konur, bal konulmaz." KŞ2, "İçine oruca göre 12 çeşit yiyecek konur. Buğday, pirinç, fasulye, nohut, ceviz, fındık, fıstık, badem, üzüm, kayısı, incir, şeker, su vd. 12'ye tamamlanır. Üzerine nar tanesi, susam, tarçın konur." KŞ3, "İki inciri 12'ye bölerim. Neden 12? Fatma anamızdan öyle gelmiş. 12. gün şehit olmuşlar. Akşam taneli yiyecekler ateşe konur, pişirilir, sabah sırası konur. En az 12 malzeme konur, yine en az 12 komşuya dağıtılır." KŞ4, "Evde ne varsa aşureye konur, bereketli, hayırlı olsun diye." KŞ5 ve KŞ6, "Çoğu

kuru baklagiller olan en az yedi çeşit malzeme konur.” KŞ7, “Aşureye en az 7 yiyecek konur. 7 sayısı uğurludur. En az 7 kişi bu aş ile doyurulmalıdır. 7 kişiye kurban dağıtılır. Alevîlerde de 12 imam sayısınınca 12 yiyecek konur. Ama 40 tane malzeme olursa daha iyi. Kırkıncısı da ‘bal’ olmalıdır. 13 yiyecek olmaz, bu sayı uğursuzdur. Nar da peygamber efendimizin inci dişlerini temsil eder.” KŞ8, “Muharrem ayının 10. günü, ilk aşure günü, evimizde neler varsa 7 çeşit bir şeyler tencereye konur. Çeşit ne kadar çok olursa, o kadar hayırlı, uğurlu bereketi bol olur deniyor. Kur’an’da da geçen cennetten çıkma hurma, nar konulur. Ben böyle gördüm büyüklerimizden.” KŞ9, “Kuru, taneli yiyeceklerden yapılır, evinde ne varsa koyarsın, sayısı çok olursa o kadar evinin bereketi artar denir.” KŞ10, “Aşureye en az yedi çeşit malzeme konur, kuru nohut, buğday, fasulye, bakla gibi. İstedğin meyvelerden koyarsın, kayısı, nar, şirin olsun.” KŞ11,12, “Aşureye evinde ne varsa koyarsın, bereketi bol olsun diye.”

Bu soruda, Muğla-Fethiye bölgesi Alevî-Bektaşî inancına mensup kaynak şahısların her birinin yanıtlarında “en az 12 tane yiyecek” ile karşılaşmıştır. Elbette bu durum, 12 sayısının bu inanca mensup kimselerce kutsal kabul edilmesinden kaynaklanır. Öte yandan, diğer kaynak şahısların ifadelerinde ise, “en az 7, 40 gibi” farklı sayıda yiyecek ile karşılaşmıştır. Tüm bunlar, özde aynı olan kültürel kodlarımızı bugüne taşıdığımızı bizlere göstermektedir. Nitekim Hatay – Samandağ Alevî-Bektaşî inancına mensup kaynak şahısların yanıtlarındaki “7” sayısı ile Sünnî inanca mensup kimselerin yanıtlarındaki “7” sayısı ortak kültürel belleğin işaretidir. Buna ilaveten, kaynak şahısların hemen hepsinin yanıtlarındaki “bol malzemeli aşurenin haneye bereket-bolluk getireceği inancı” bu fikri güçlendirmektedir. Ayrıca (KŞ7, 8) bal, nar, hurma gibi yiyeceklere de kutsiyet atfedildiği gözlenmektedir. (2)

Aşure Pişirilirken Ne Gibi Pratikler Uygulanır?

Aşurenin pişirilme aşamasındaki ritüellerin sorgulandığı bu soruda KŞ1, “Aşure eskiden bakır kazanlarda, bir gün önceden ıslanır, o gün akşam pişirilir. ‘Tanrım verdiğin nimetlerle Muharrem yasını tuttum, aşuremi ocağa koydum. Benim elim değil, Fatıma annenin eli’ denir ve kazan ocağa konulur. Gecedden pişirmeye başlanır. Sabah şekerlendirilir. Çerez vb. sabah ilave edilir. Soğumaya bırakılır.” şeklinde yanıt verir. KŞ2 ve KŞ3, “Ateşe koyarken ‘Ya Allah ya Ali’ diyerek kazan konur. Benim elim değil Fatma anamızın eli’ denir.” şeklinde soruyu yanıtlarken devamında KŞ3 şu bilgileri aktarır: “Ve kazan sağ elle karıştırılır. Yatarken bile sağımdan yatar sonra yine sağımdan kalkarım.” Aynı soruyu KŞ7, “Kazan ilkin sağ taraftan ocağa konur, sağ elle ve dua ile karıştırılmaya başlanır.” şeklinde yanıtlarken KŞ8, “Aşure pişerken bir dua okunur. [Duayı hatırlayamadı.] Kurban bayramından bir parça saklanan et, aşurenin içine şu dilek ve niyetle konur”: “Şükür sağ salim kurbanı gördük. Aşureye de kısmet et, diğerlerini de Ya Rabbim.” ifadelerini aktarır. KŞ9 ise, “Konu komşu birleşilir, toplanılan yerde kazanlarda pişirilir. Herkes evinden bir şey getirir, şeker, nohut, buğday vb., getiremeyen emeğini verir.”: “Bu aş, Fatma anamızın eliyle bereketli olsun diye karıştırılır.” KŞ11, “Aşure dualarla karıştırılır. Mutlaka, bir Fatiha, üç İhlas okunur. Nuh Peygamberden gelen dualı aştır.”

Bu sorunun yanıtlarını kaynak şahısların inanç dünyası üzerinden değerlendirirken gözlenen odur ki, “Muharrem yası”, “Hz. Ali”, (3) “Fatıma anne ve eli” ortak kültürel belleğin sözlü hafızadaki iz düşümleridir. İster Sünnî inanç mensubu olsun isterse Alevî-Bektaşî inancına mensup olunsun, aynı mahallede, ilçede komşu olan insanların birlik beraberlik ülküsü içinde kardeşçe, ayrıştırmadan - ayrıştırılmadan, ötekileştirmeden - ötekileştirilmeden ya da başka bir ifadeyle ‘kendi gibi olmayan’ın inancına saygı gösterildiği yapılan saha çalışmasında tarafımızca bizzat katılımcı gözlemci olarak da izlenmiştir. Örneğin Sünnî inanç mensubu kaynak şahıs, Muharrem yasına saygılıdır, kendi inancından olmayanın görüşüne değer verir, ikram edilen aşureyi aynı saygıyla, duayla kabul eder. Ya da Alevî-Bektaşî inancına mensup kaynak şahıs, kendi inancından olmayan komşusunun inancına saygı gösterir, aşuresini bolluk –bereket duası eşliğinde kabul eder. [Bu durum özellikle Hatay-Samandağ’da bizzat tarafımızdan gözlenmiştir.] Tüm bunlara ilaveten, farklı itikâtlardaki KŞ3 ve KŞ7’in ifadelerinde, aşure pişirilirken “sağ elle karıştırma, dua etme” ve bu bağlamda “uğur” inancı sözlü geleneğe yansıyan ortak nokta olarak dikkati çekmektedir. KŞ8’in “kurban bayramından bir parça saklanan et, aşurenin içine iyi dilek ve niyetle konması” ritüeli ya da pratiği aşurenin aynı zamanda kutsal bir aş oluşuna olan inancı vurgulamaktadır. KŞ9’un, aşure için ortak bir mekânda komşularca birlik beraberlik ruhuyla toplanılması, “herkesin evinden aşure malzemesi getirmesi, hiç getiremeyen de emeğini vermesi” ifadeleri, günümüzde giderek yalnızlaşan insan için mahalle-komşuluk ilişkilerinde “sevgi”, “saygı”, “hoşgörü” değerine vurgu yapması açısından manidardır.

Aşure Dağıtımında/İkramında Ne Gibi Pratikler Uygulanır?

Bu soruya, KŞ1, 4, 5, 6 “Yakın çevreye, komşulara dağıtılır, Allah kabul etsin denilir.” ortak yanıtını vermiştir. Diğer kaynak şahıslarda aynı ya da benzer ifadeler kullanmakla birlikte KŞ2, “Önceleri

gelenegimizde, ben evde kızken, herkes aşuresinden en az 12 eve dağıtırdı. Anlaşmalı bir yerde, evde toplanır, aile-mahalle büyüğü gelir, o evin gücünce kurban kesilir yenilirdi. Herkese, özellikle 12 kişiye tattırılır yenilirdi. Şimdi bu adetler pek kalmadı. ‘Ya Allah, bugünü de bize gösterdi, yeniye yine nasip etsin’ diye aşurenin duası yapılır.’ yanıtını vermiştir. KŞ3 ise, “Sağ komşudan başlayarak 12 kişiye dağıtıyorum. Çünkü sağ taraf uğur getirir.” derken, benzer şekilde KŞ7, “İlkin uğur getirmesi için sağ komşudan başlanır. Sağ komşu ile geçinmek zorundayız. En az 7 eve dağıtılır.” yanıtını verir. Buna ilaveten KŞ9, “Aşurenin günleri olur, camide ya da köy binasında yapılır. Namazdan çıkınca ikram edilir. İsteyen evinde yapar. Yenildiğinde şifa getirdiğine inanılır.” şeklinde konuyu yeniden bu soruda özetler. KŞ10, “Cumadan çıkana ikram ederler. Bereketli olur, on - yirmi kişinin eli emeği değişiyor, toplu halde ortak bir yerde yapılıyor.” ifadelerini aktarır. KŞ 11,12 ise, “Aşure dualı aştır, sevdiklerinle, konu komşuyla yenir.” aktarımını yapar.

Bu bilgilerden hareketle, aşurenin dağıtımını konusunda, tüm kaynak şahısların “komşu/öteki sevgisi”, “aşure duası” konusunda ortak noktada bulunduğu gözlenmiştir. Ayrışan yönler ise, sayısal kültürel kodlar (KŞ 2, KŞ 7) ve sağ yönün uğurlu olduğu inancı (KŞ3, 7) şeklinde verilebilir. Sadece bir kaynak şahıs (KŞ9) bilgisinde rastlanan “aşure ve şifa” vurgusu ise sözlü gelenekte halk tababeti/tıbbi bağlamında dikkat çekicidir.

Aşure Orucu Var Mıdır? Hangi Günlerde Tutuluyor? Oruçta Neler Haramdır?

Bu sorunun yanıtını kaynak şahıs sırasınca şu şekilde vermek mümkündür: KŞ1 “Aşure orucu öncesi tutulan oruca ‘aşure orucu’ denilir. Kurban bayramının 1. gününden itibaren 20. günde oruç başlar. 11 buçuk gün oruç sürer. Oruçta sabah ortalık ağarmadan yeme işi bitecek. Banyo yapma, yüz yıkama, saç tarama vb. yasak. Alevîler, Hz. Hüseyin’in yasını bu zamanda tuttukları için, gıdalı, besleyici yiyeceklerden (tavuk, balık, et, yağlı tüm yemekler vd.) uzak dururlar. Suyu saf içmezler. Müzik, eğlence yoktur. Orucun 11. gününün yarısında aşure ile oruç açıldıktan sonra kurban kesilir. Öten bir horoz, koyun, keçi, kurban vasfında bir hayvan kurban edilir. Yemek olarak bu kurbanın etinden yenir. Oruç mutlaka bizde aşure ile açılır, yoksa oruç kabul edilmez. Cem evine aşure ve et getirilip tattırılır. Eğer kurban, horoz ise bütün pişirilir, haşlanır. Küçükbaş hayvan ise, göğsü ve arka sol bacağı haşlanmış olarak toplantı yerine mürebbinin yanına getirilir, ilk önce oruç tutanların yemeği sofraya getirilir. Oruç tutmayan toplantıda mazeretini anlatır, onun yemeği en sona yenir. Bu katı bir şekilde günümüzde de uygulanır.” K2 “Oruç tutan hane halkı toplanır. Aşure ve dua ile oruç açılır: ‘Tanrım verdiğin nimetlerle Muharrem orucumu, yasını tuttum. Orucumu açıyorum.’ Sonrasında kurban kesilir. Onun ciğeri mutlaka yemek yapılır. Kanaat önderi mürebbinin bulunduğu yerde, çocuklar hariç herkes toplanır.” KŞ2, KŞ3 “Bazı Sünniler Muharrem orucu tutarlar. Aşure yaparlar. Ramazan’da oruç tutan Alevî de var. Bulandırarak su içerler. Bu günlerde soğan başı kesilmez, hayvan kesilmez, kan akıtılmaz, oruç bitene kadar su içilmez, komposto içilir, et yenmez. Böylece 12 gün İmam Hüseyin’in yası tutulur. Oruç tutan mutlaka aşuresini 12. günde yapar, orucunu bununla açar, sabah 10.00 gibi. Oruç tutmayan Muharrem ayında herhangi bir günde aşuresini yapar. KŞ4 “Muharrem ayının 1. gününden 11. gününe dek oruç tutarız, 11. günü aşure tatlısı ile orucu açarız.” KŞ5, KŞ6 “Kurban bayramından 20 gün sonra oruç tutulur. 12 tane oruç tutulur. 12 normal oruç 3 tanesi de matemler orucudur. 12 gün şart orucu ve 3 gün masumlar orucu, toplam 15 gün. Bu oruçta et, yumurta yenmez, soğan başı bile kesilmez, su hiç içilmez. Sabah herkes açtır. Aşure ile oruç açılır. KŞ8, “Kerbelâ olayında Hz. Havva, Fatıma anne gibi büyüklerimiz bir gemide kalmışlar, buradan kurtulursak şükür orucu tutalım demişler. Gemi kurtulmuş. O günden buyana bu oruç tutulur.” KŞ 9 “Oruç tutan var. Ramazana karşılık oruç tutulur.”

Verilen bilgilerden hareketle, hem Alevî-Bektaşî inancına mensup kaynak şahıslar hem de Sünnî inanca ait kimselere benzer adı alan “aşure orucu”nun tutulduğu, ancak oruç tutma eyleminin içeriğinde, (4) günlerinde ve kurbanında (5) farklılık görüldüğü ifade edilebilir.

Kimden Tüm Bu Bilgileri Öğrendiniz?

Bu son soruda ise, tüm kaynak şahıslarda “Büyüklerden, anne ve babadan, komşulardan öğrendim.” ifadelerine rastlanmıştır. Bu kısa bilgi ise, değer gören, sahiplenilen sözlü gelenek ya da kültür aktarımının yine bireyden hareketle toplum hafızasındaki değerine, önemine işaret etmektedir.

3. SONUÇ

Bugün Anadolu’da, hem Sünnilerce hem de Alevî-Bektaşî kesimce yapılan aşure, bağlandığı tarihî arka planı, yapılış amacı, aşure günün öncesi, yapılış aşaması ve sonrasında uygulanan bazı ritüeller ve inanmalarla bir takım farklılıklar göstermektedir. Diğer taraftan, bu çalışma göstermiştir ki, bolluğa berekete duyulan şükran niyetine ailece yenen, komşulara iyi dileklerle, dualarla yapılan ve dağıtılan huzurun aşısı aşurededir, Türk kültürünün özünde var olan “Yaradan ve insan sevgisi” ve bu bağlamda “halkın kültürel ortak

belleği” kültürel miras olarak halen canlı yaşamaktadır. Nitekim derleme soruları ve kaynak şahıs yanıtlarının ardından yapılan kısa değerlendirmelerde de görüldüğü üzere, hem Alevî-Bektaşî inancına mensup kaynak şahıslarda hem de Sünnî kesimde “Kurban Bayramından sonra aşurenin yapılıp olması”, “sayıca bol malzemeli aşurenin haneye bereket-bolluk getireceği inancı”, “komşu/öteki sevgisi, saygı, hoşgörü”, “aşure duası” gibi değerler, sözlü gelenek bilgileri ortaktır. “Muharrem yası”, “Hz. Ali”, “Fatıma anne ve eli” ortak kültürel belleğin sözlü hafızadaki iz düşümleridir. İster Sünnî inanç mensubu olsun isterse Alevî-Bektaşî inancına mensup olunsun, aynı bölgede komşu olan insanların birlik beraberlik ülküsü içinde kardeşçe, ayırıştırılmadan, ötekileştirmeden ya da başka bir ifadeyle ‘kendi gibi olmayan’ın inancına da saygı gösterdiği yapılan saha çalışmasında izlenmiştir. Tüm bu bilgilerden hareketle aşure özelinde Türk halkının “Kerbela olayı ve Nuh’un Gemisi” gibi konularda ortak kültürel bellekte birleştiği, hafızadaki bilgiyi yaratan ve insan sevgisiyle sözlü gelenek- kültürel miras yoluyla aktardığı gözlenmektedir.

4. ÖNERİ

Günümüz insanlığı, hızla modern çağın getirilerine teslim olurken bir yandan da aynı hızla yalnızlığa doğru yol almaktadır. Oysaki bu çalışmanın konusunu oluşturan aşure, -kültürün gelenek kolunda da olduğu gibi- hangi inanca, hangi kimliğe ait olursa olsun bir toplumun bireylerini birbirlerine yaklaştırmakta, o topluma aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Aşure, “huzurun aşı” olmayı ortak toplumsal hafızada korumakta, gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda aşure konusunun Milli Eğitimin orta öğretim kademesi ders kitaplarında (örneğin Türkçe, Sosyal Bilgiler, Türk Halk Kültürü) “birliğin beraberliğin huzurun aşı aşure” gibi uygun görülen bir başlıkta, görseller ile yapılışını da destekleyerek toplumsal birlik beraberlik mesajını genç nesle iletmek, günlük yaşamda büyüklerinden duyup öğrendikleri ya da tecrübe ettikleri aşurede sevgi-saygı-hoşgörü gibi evrensel değerler yanında milli ve beraberliğimizi korumayı örtük kazanım şeklinde akademik dilde yeni kuşağa sunmak öneri olarak vurgulanabilir.

NOTLAR

1. Aşure, Türk Dünyasında Türklerin Nevruzun yani 21 Mart’ın gelişini, baharı kutlamak için yaptıkları, eski yıldan arta kalan kuru bakliyat ile yeni yılın ilk sütünü (ağız) pişirerek hazırladıkları bir yemektir. Nevruz (köce) denilen bu yemek bugün hem “göce” hem de “aşure” olarak yaşamaktadır. Geleneğe uygun olarak, Balkan Türklerinde aşure halen sütle pişirilmektedir. [Bu konuda daha geniş için bilgi için bakınız: Abdülhaluk Çay, Türk Erkenkon Bayramı Nevruz, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 88, Seri IV, Sayı A 24, 1988.]

“Aşüre, Farsça ‘aşûrden-karıştırmak’ sözcüğünden gelen ‘karıştırılmış’ anlamında bir kelimedir. Aşure, bugün Anadolu Türklerinde her inanç grubunun kendi değerlerini uyarlayarak yaşatılmaktadır. Bazen susuz, bazen üzüm suyu ile, bazen de Alevî-Bektaşilerde Kerbelâ olayına dayandırılarak (Çorum’da) tuzla pişirilir. Sünnî kesimde ise aşure, bir dönem ‘kurban kesen aşuresini yapmalıdır’ diye düşünülerek yapılırdı. Bugün ise, kurban kesmeyenler de aşure yapmaktadır.” (KŞ12). [Daha geniş bilgi için bakınız: Nerin Yayın, “Kazakların Gelenek ve Göreneklere İle İnanç ve Pratikleri” Milli Folklor Yayınları 14, Folklor Dizisi 4, Ankara 2001.]

2. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli’nin Besmele Şerhi adlı eserinde, ilk cennet Firdevs cenneti olarak geçer. Bu cennetten dört ırmak geçer, biri bal, biri süt, biri su biri de tertemiz içecektir (Önal 2021: 98).

3. Alevî sözlü kültürü, Hz. Ali’yi ulular. Bu yapılırken Hz. Muhammed’le kimi zaman eşitleme veya denkleştirme yoluna gidilir, buna rağmen Ali’nin üçleme içindeki yeri son sıradır: Allah-Muhammed-Ali (Önal 2021: 104).

4. Âşûrâ, Hz. Nûh’tan itibaren bütün Sâmi dinlerde mevcut olan ve Araplar arasında da Hz. İbrâhim’den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür. Bu görüş, Hz. Âişe ile Abdullah b. Ömer’in rivayetlerine dayanır. Âişe’nin rivayeti şöyledir: “Âşûrâ Kureyş’in Câhiliye devrinde oruç tuttuğu bir gündü. Resûlullah da buna riayet ediyordu. Medine’ye hicret edince bu orucu devam ettirmiş ve başkalarına da emretmişti. Fakat Ramazan orucu farz kılınca kendisi âşûrâ gününde oruç tutmayı bırakmış, bundan sonra Müslümanlardan dileyen bu günde oruç tutmuş, dileyen tutmamıştır” <https://islamansiklopedisi.org.tr/asura>

5. İnsanla Tanrı arasında, en eski bağ kurbanlarla kurulmuş olup kurban Tanrıya bir bağıştır. Alevîlerde horoz kurbanı ise, sembolik dilde gelecek kuşaklar adına yeni günün var olması için bir müjdedir (Önal 2013: 355).

KAYNAK ŞAHISLAR

- KŞ 1. S. G., 1953, emekli işçi, Yüksek okul mezunu, evli, Fethiye- Günlükbaşı Mah. (Alevî-Bektaşî)
- KŞ 2. G. K., 1935, ev hanımı, ilkokul mezunu, dul, Fethiye- Günlükbaşı Mah. (Alevî-Bektaşî)
- KŞ 3. N. K., 1936, öğretmen emekli, dul, Fethiye- Günlükbaşı Mah. (Alevî-Bektaşî)
- KŞ 4. B. G., 1942, ev hanımı, ilkokul mezunu, evli, Fethiye- Günlükbaşı Mah. (Alevî-Bektaşî)
- KŞ 5. S. S., 1969, öğretmen, üniversite mezunu, evli, Hatay – Samandağ/ Mağaracık (Alevî-Bektaşî)
- KŞ 6. N. D., 35 yaş, esnaf, lise mezunu, evli, Hatay – Samandağ/ Mağaracık (Alevî-Bektaşî)
- KŞ 7 N. T., 1949, ev hanımı, ilkokul mezunu, evli, Dalaman/Atakent, (Sünnî)
- KŞ 8 Y. A., 1960, ev hanımı, ilkokul mezunu, Menteşe, Muğla (Sünnî)
- KŞ 9. A. B., 1977, esnaf, lise mezunu, evli, Hatay – Samandağ/ Kapısuyu (Sünnî)
- KŞ10. A. T., 1974, esnaf, lise mezunu, evli, Hatay – Samandağ/ Kapısuyu (Sünnî)
- KŞ 11. N. C., 1932, Ev hanımı, ilkokul mezunu, dul, Marmaris-Merkez (Sünnî)
- KŞ 12. N. Y., 1949, Üni. Mezunu, Emekli öğrt.üyesi, dul, Marmaris-Merkez (Sünnî)

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. (2010). “Bektaşî Kazanlarından Saray Aşurelerine Bir Paylaşım Geleneği Olarak Aşure”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 55: 269-279.
- Aşûrâ, İslâm ansiklopedisi, (Aşûrâ Maddesi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/asura>
- Büyüköztürk, Ş. & Kılıç, Ç. E. & Akgün, Ö. E. & Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (11. bs.). Pegem Akademi, Ankara.
- Devellioğlu, F. (1990). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Gazali (2014). Kalplerin Keşfi - Tam metin İmam-ı Gazali (24. Baskı), Araf Yayınları, İstanbul.
- Merriam, S. B. (2009). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber (Gözden geçirilmiş yeni basım, üçüncü basımdan çeviri, Çeviri Ed. S. Turan), [Qualitative Research A Guide to Desing and Implementation, Sharan B Merriam (Third Edition)] Nobel Yayınları, Ankara.
- Önal, M. N. (2013). “Muğla’da Alevi- Tahtacı Kültürü”. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8 (9): 343-366.
- Önal, M. N. (2021) “Türk Halk Müslümanlığında Miraç Algısı”. ERDEM, Haziran 2021; Sayı 80: 89-110.
- Özlu, Z. (2014). “Osmanlı Sarayında Aşure Geleneği Uygulamasına Dair”. Millî Folklor, 26 (101): 209-220.
- Polat, K. (2019). “Aşure Geleneğinin Tarihsel Arka Planı ve Osmanlı Kültür Dünyasına Yansımaları”. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (4): 457-474.